

Ingerencja w przedmiot czci religijnej jako znamię przestępstwa obrazy uczuć religijnych w prawie polskim

Interference with an object of religious worship as a sign of the crime
of offending religious feelings in Polish law

KRZYSZTOF WIAK*

 <https://orcid.org/0000-0003-0947-570X>

ZUZANNA GĄDZIK**

 <https://orcid.org/0000-0002-9121-4658>

Streszczenie: Artykuł odnosi się do aktualnego zagadnienia, jakim jest ingerowanie w przedmiot czci religijnej ujętego w kontekście odpowiedzialności karnej za przestępstwo z art. 196 k.k. W rozważaniach oparto się na znanych opinii publicznej wydarzeniach, które oceniane były w kontekście odpowiedzialności karnej za powyższy czyn (np. zniszczenie Biblii podczas koncertu, rozpowszechnianie obrazu Matki Bożej z tęczową aureolą lub ścięcie przydrożnego krzyża). Omówiono problematykę ochrony uczuć religijnych, znajdującą swój wyraz w kryminalizowaniu zachowań polegających na znieważeniu przedmiotu czci religijnej. W szczególności zwrócono uwagę na potrzebę szerokiego rozumienia przedmiotu czci religijnej. Znaczenie tego określenia nie może być redukowane wyłącznie do przedmiotów fizycznych. Należy przyjąć, że obejmuje ono również przedmioty w znaczeniu duchowym – metafizycznym. Podjęto też próbę odpowiedzi na pytanie, czy ingerowanie w określoną symbolikę i naruszenie kanonu, w jakim przedstawia się przedmiot czci religijnej, może stanowić przestępstwo obrazy uczuć religijnych. Biorąc pod uwagę stronę podmiotową przestępstwa z art. 196 k.k., wyrażono opinię, że odpowiedzialność karna w tym względzie jest możliwa. Rozważaniami objęto również tzw. kontratyp sztuki, którego przyjęcie ma prowadzić do wyłączenia bezprawności zachowań stanowiących wyraz ekspresji artystycznej i opierających się na wolności wypowiedzi. W tekście wykorzystano przede wszystkim metodę dogmatyczną, a w ograniczonym zakresie również metodę historyczną.

Słowa kluczowe: obraza uczuć religijnych; przedmiot czci religijnej; wolność sumienia i wyznania; kontratyp sztuki

Abstract: The paper addresses the recent issue of interference with an object of religious worship in the context of criminal liability for the crime under Art. 196 of the Penal Code (PC). It is based on events known to the public that have been assessed in the context of criminal liability for such an act (e.g., destruction of the Bible at a concert, dissemination of an image of the Mother of God with a rainbow halo, or

* Dr hab., prof. KUL, Katedra Prawa Karnego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: krzysztof.wiak@kul.pl.

** Dr, Katedra Prawa Karnego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: zuzanna.gadzik@kul.pl.

the chopping down of a roadside cross). The paper discusses the issue of the protection of religious feelings, which is reflected in the criminalization of conduct consisting in insulting an object of religious worship. In particular, attention is paid to the multifaceted view of what an object of religious worship is, including not only its physical (material) form but also its spiritual (metaphysical) aspect. In this regard, an analysis was carried out to answer the question of whether interfering with a certain symbolism and violating the specific canon in which an object of religious worship is presented can constitute the crime of offending religious feelings. It was assumed that, taking into account the subjective aspect of the crime under Art. 196 PC, criminal liability in this respect is possible. The paper also considers the so-called justification of art, which is supposed to lead to the exclusion of the unlawfulness of behaviours that involve artistic expression and are based on the freedom of expression. The paper employs primarily the dogmatic method, and to a limited extent also the historical method.

Key words: offending religious feelings; object of religious worship; freedom of conscience and religion; justification of art

Wprowadzenie

Relacje osób wierzących do sfery *sacrum* i przejawy publicznego wyznania wiary są uznawane za istotne wartości o znaczeniu indywidualnym i społecznym we współczesnych demokratycznych społeczeństwach. W Polsce korzystają one z szerokiej ochrony, jaką państwo zapewnia wolności sumienia i wyznania każdego człowieka. Zachowania wyrażające brak szacunku dla wyznawanych wartości, przedmiotów i miejsc otaczanych czcią przez wierzących mogą skutkować odpowiedzialnością karną za przestępstwo obrazy uczuć religijnych. Określa je przepis art. 196 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny¹, zgodnie z którym odpowiedzialność karną ponosi ten, kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych. Sprawca takiego przestępstwa podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Chociaż kryminalizacja czynów godzących w wartości otaczane czcią i poważaniem przez wierzących ma długoletnią tradycję w polskim prawie karnym², to współcześnie jej zakres, intensywność i uzasadnienie stały

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, tekst jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 2345 z późn. zm., dalej: k.k.

² W art. 172 Kodeksu karnego z 1932 r. przestępstwem było publiczne bluźnienie Bogu (rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz. U. R. P. z 1932 r. Nr 60, poz. 571). Przepis art. 198 Kodeksu karnego z 1968 r., podobnie jak obecnie, wprowadzał odpowiedzialność za obrażanie uczuć religijnych innych osób, poprzez publiczne znieważanie przedmiotu

się przedmiotem kontrowersji i sporów toczonych na różnych płaszczyznach: konstytucyjnej, praw człowieka, socjologicznej, kryminologicznej czy wreszcie techniczno-legislacyjnej. Z pozoru może się wydawać, że dane statystyczne nie potwierdzają dużej wagi podjętej problematyki. Liczba prawomocnie skazanych za przestępstwo z art. 196 k.k. w ostatnich latach rzeczywiście nie jest wysoka i mieści się w przedziale od kilku do kilkunastu osób³. Jednak statystyki policyjne z lat 2018–2020 wskazują na występowanie w tym zakresie wyraźnej tendencji wzrostowej. Wobec sprawców takich przestępstw sądy na ogół orzekały kary nieizolacyjne (grzywnę, ograniczenie wolności, krótkoterminowe pozbawienie wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania kary), chociaż można wskazać przykład kary roku bezwzględnego pozbawienia wolności orzeczonej dnia 24 kwietnia 2022 r. przez Sąd Rejonowy w Szczecinie wobec sprawcy, który namalował czerwoną farbą symbol odwróconego krzyża oraz pentagram na figurze i kapliczce z wizerunkiem Matki Bożej⁴. Czyny stanowiące przestępstwo z art. 196 k.k. są zwykle zdarzeniami wywołującymi duży rezonans społeczny, odbijają się szerokim echem w środkach masowego przekazu, a przez wierzących są powszechnie odbierane jako poniżające czy obelżywe dla wyznawanych przez nich wartości⁵. Pomimo ich jednoznacz-

czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych (ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz. U. z 1969 r. Nr 13, poz. 94).

³ Liczba osób dorosłych prawomocnie skazanych za przestępstwo z art. 196 k.k., podawana przez Ministerstwo Sprawiedliwości, wynosiła w kolejnych latach: 2010 – 6, 2011 – 0, 2012 – 9, 2013 – 9, 2014 – 4, 2015 – 4, 2016 – 10, 2017 – 12, 2018 – 7, zob. Baza statystyczna Informatora Statystycznego Ministerstwa Sprawiedliwości, <http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/> [dostęp: 15.05.2022]. Według danych policyjnych w 2020 r. wszczęto 130 postępowań i stwierdzono 97 przestępstw z art. 196 k.k. Był to istotny wzrost w stosunku do lat poprzednich: 2019 – 80 postępowań wszczętych i 53 przestępstw stwierdzonych, 2018 – 58 postępowań wszczętych i 45 przestępstw stwierdzonych, zob. *Postępowania wszczęte i przestępstwa stwierdzone z art. 196 KK za lata 1999–2020*, <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwno-5/63492,Obrazu-uczuc-religijnych-art-196.html> [dostęp: 15.05.2022].

⁴ Zob. TVP INFO. 2022. *Satanistyczne symbole na kapliczce. Jest wyrok sądu*, 27 kwietnia 2022, <https://www.tvp.info/59843807/szczecin-satanistyczne-symbole-na-kapliczce-jest-wyrok-sadu> [dostęp: 15.05.2022].

⁵ Do takich zdarzeń zaliczyć można m.in. zaprezentowanie instalacji *Pasja* przez D. Nieznańską, rozpowszechnianie wizerunku Matki Boskiej w „tęczowej” aureoli, podarcie Biblii w trakcie koncertu, ścięcie krzyża w przydrożnej kapliczce, zakłócanie nabożeństw, niszczenie drzwi i ścian kościołów oraz umieszczanie na nich wulgarnych napisów, zob. Laboratorium Wolności Religijnej. 2020. *Raport przedstawiający przypadki naruszenia prawa do wolności religijnej w Polsce w 2020 r.*, <https://laboratoriumwolnosci.pl/wp-content/uploads/2021/02/LWR-Raport-2020.pdf> [dostęp: 15.05.2022]; Demenko 2016, 145; Warecka 2019; Artur Bartkiewicz. 2021. „31-latek ściał

nie negatywnego wydźwięku, reakcje oburzenia nie skutkują gwałtownymi zdarzeniami przybierającymi postać naruszeń porządku publicznego czy nawet zamachów terrorystycznych, notowanych w innych współczesnych państwach demokratycznych⁶.

Ochrona uczuć religijnych jest również ważnym, aktualnym, a przy tym kontrowersyjnym problemem normatywnym. Świadczą o tym liczne propozycje legislacyjne z ostatnich lat, które, co istotne, zmierzają w odmiennych kierunkach – zarówno ku ograniczeniu lub całkowitemu wyeliminowaniu kryminalizacji na postawie art. 196 k.k., jak i ku wzmocnieniu prawnokarnej ochrony uczuć religijnych⁷. W każdym przypadku wnioskodawcy odwoływali się do istotnych wartości konstytucyjnych, mogących kolidować ze sobą, dając pierwszeństwo prawom wywodzonym z wolności religijnej albo z szeroko rozumianej wolności wypowiedzi. Analiza konstrukcji normatywnej przestępstwa z art. 196 k.k. ukazuje również wiele kwestii szczegółowych z zakresu nauki i dogmatyki prawa karnego, których rozwiązanie wpływa na praktykę sądową. Wśród nich należy wymienić: konieczność zachowania przez ustawodawcę zasady proporcjonalności przy kryminalizacji czynów społecznie szkodliwych, wykładnię znamion:

krzyż w Zielonej Górze. Nagranie umieścił w sieci”. *Rzeczpospolita*, 20 października 2021, <https://www.rp.pl/polityka/art19032011-31-latek-scial-krzyz-w-zielonej-gorze-nagranie-umiescil-w-sieci> [dostęp: 15.05.2022].

⁶ Przykładowo w styczniu 2015 r. redakcja czasopisma „Charlie Hebdo” została zaatakowana przez islamistów w odwecie za opublikowanie karykatur proroka Mahometa, zob. Cox 2017, 53 i nast. W kwietniu 2022 r. w wielu miastach w Szwecji wybuchły gwałtowne protesty uliczne, które były reakcją na informację o spaleniu Koranu przez polityka Rasmusa Paludana, zob. BBC News. 2022. *Dozens arrested at Sweden riots sparked by planned Quran burnings*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61134734> [dostęp: 15.05.2022].

⁷ W Sejmie VII kadencji zostały zgłoszone dwa projekty nowelizacji Kodeksu karnego dotyczące przestępstwa obrazy uczuć religijnych. Rozwiązania proponowane w projekcie z dnia 24 stycznia 2012 r. (druk sejmowy nr 240, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=240> [dostęp: 24.05.2022]) zmierzały do usunięcia przepisu art. 196 k.k. i w konsekwencji do depenalizacji obrazy uczuć religijnych, a zgodnie z projektem z 20 kwietnia 2012 r. (druk sejmowy nr 383, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=383> [dostęp: 24.05.2022]) planowano modyfikację znamion typu przestępstwa połączoną z redukcją zagrożenia ustawowego i wprowadzeniem prywatnoskargowego trybu ścigania, zob. Strzelecki 2012, 488–489. Ostatnio do Sejmu trafił projekt z dnia 11 kwietnia 2022 r. zakładający wprowadzenie do Kodeksu karnego dwóch przestępstw: publicznego lżenia lub wyszydzania kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej, jego dogmatów lub obrzędów, a także publicznego znieważania przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, zob. Projekt z dnia 11 kwietnia 2022 r., [https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-881-2022/\\$file/9-020-881-2022.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-881-2022/$file/9-020-881-2022.pdf) [dostęp: 15.05.2022].

„uczucia religijne”, „obraża”, „znieważa”, „publicznie”, uzasadnienie karalności znieważenia z zamiarem ewentualnym czy wpływ pozaustawowych okoliczności na ewentualne uchylenie odpowiedzialności karnej.

1. Ochrona uczuć religijnych

Podstaw dla kryminalizacji obrazy uczuć religijnych dostarczają normy o randze ponadustawowej. Problematyka ochrony wolności religijnej dotyczy bowiem ważnych dóbr prawnych mających podstawy aksjologiczne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁸. W orzeczeniu z dnia 7 czerwca 1994 r.⁹ Trybunał Konstytucyjny potwierdził, że uczucia religijne, ze względu na ich charakter, podlegają szczególnej ochronie prawa. Bezpośrednio powiązane są bowiem z wolnością sumienia i wyznania, stanowiącą wartość konstytucyjną chronioną na podstawie art. 53 ust. 1 Konstytucji RP. Przepis ten zapewnia każdemu wolność sumienia i religii. Stosownie do treści art. 53 ust. 2 Konstytucji RP:

Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.

Klauzula limitacyjna z art. 53 ust. 5 Konstytucji RP zezwala na ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii „[...] jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób”.

Gwarancje wolności sumienia i wyznania wynikają również z norm prawa międzynarodowego i europejskiego, takich jak art. 18 ust. 1

⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm., dalej: Konstytucja RP.

⁹ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 czerwca 1994 r., K 17/93, OTK 1994, Nr 1, poz. 11.

Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych¹⁰, art. 9 ust. 1 Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka¹¹ oraz art. 10 ust. 1 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej¹². Regulacje te przyznają każdemu prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania, które obejmuje m.in. wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne. Obowiązkiem państwa jest więc zapewnienie swobody ich wyrażania, z wykorzystaniem adekwatnych środków prawnych.

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego można dostrzec powiązanie konstytucyjnej wartości, jaką jest wolność sumienia i wyznania, z prawnokarną ochroną uczuć religijnych. W wyroku z dnia 6 października 2015 r. Trybunał wywiódł, iż przedmiotem ochrony, do którego odnosi się art. 196 k.k., jest prawo do ochrony uczuć religijnych, wynikające z wolności religijnej zagwarantowanej w art. 53 Konstytucji RP¹³.

Szczegółowe zrekonstruowanie dobra prawnego bezpośrednio chronionego na podstawie art. 196 k.k. jest konieczne do przeprowadzenia całościowej wykładni tego przepisu, mającej na celu ustalenie zakresu karalnych zachowań. Ranga tej wartości nie tylko stanowi przesłankę uzasadniającą kryminalizację społecznie szkodliwych zachowań, lecz także ma znaczenie gwarancyjne dla adresatów zakazu – pozwala bowiem na wyznaczenie dokładnego zakresu karalności oraz rozgraniczenie czynów dozwolonych od zabronionych. Podstawową wskazówką interpretacyjną dla ustalenia indywidualnego dobra chronionego w określonym przepisie jest systematyka Kodeksu karnego. Przepis art. 196 k.k. jest zamieszczony w rozdziale XXIV, który grupuje przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania. Zawarte w nim regulacje karne zapewniają swobodę posiadania określonych poglądów i wyznawanych wartości, zarówno

¹⁰ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

¹¹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

¹² Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, tekst skonsolidowany: Dz. Urz. UE C 202 z 7.06.2016 r., s. 389.

¹³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 października 2015 r., SK 54/13, OTK-A 2015, Nr 9, poz. 142.

o charakterze religijnym, jak i mających cechy światopoglądu niereligijnego¹⁴. W doktrynie wskazuje się, że rozdział ten zapewnia realizację

[...] ochrony wolności religijnej, która jest podstawowym aspektem wolności w wewnętrznej (duchowej) sferze ludzkiego życia, a jej przestrzeganie należy do standardu ochrony podstawowych praw człowieka. Z istoty ludzkiej godności wynika bowiem prawo do wolności wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz publicznego lub prywatnego uzewnętrzniania swojej wiary¹⁵.

Z treści art. 196 k.k. wynika, że sprawca przestępstwa obraża „uczucia religijne innych osób”. To sformułowanie prowadzi przedstawicieli literatury prawa karnego do uznania właśnie uczuć religijnych za bezpośredni przedmiot ochrony¹⁶. Bliższa rekonstrukcja tak określonego dobra prawnego pozwala jednak dostrzec istnienie pewnych rozbieżności interpretacyjnych, w szczególności co do rozumienia pojęcia „uczucia”.

Dla wyjaśnienia prawnokarnego znaczenia tego pojęcia w pierwszej kolejności należy odwołać się do wykładni językowej, zgodnie z którą można przyjąć, że „uczucia” to „stan psychiczny, którego istotę stanowi ustosunkowanie się wewnętrzne do aktualnie działających bodźców, przeszłych lub przyszłych zdarzeń i wszystkich elementów otaczającego świata oraz do własnego organizmu; emocja”¹⁷. Posługując się taką wskazówką, Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 6 kwietnia 2004 r. wyprowadził wniosek, iż pod pojęciem uczuć religijnych należy rozumieć stan psychiczny, którego istotę stanowi ustosunkowanie się wewnętrzne do przeszłych, obecnych i przyszłych zdarzeń, bezpośrednio lub pośrednio związanych z religią jako formą świadomości społecznej, obejmującej wierzenia dotyczące sensu i celu istnienia człowieka, ludzkości i świata¹⁸.

W literaturze przedmiotu ukształtowały się dwa stanowiska co do istoty i zakresu chronionych na podstawie art. 196 k.k. relacji człowieka do sfery *sacrum*. Część przedstawicieli piśmiennictwa redukuje zakres

¹⁴ Zob. Wróbel 2006, 571.

¹⁵ Hypś 2021, 1163.

¹⁶ Zob. Piórkowska-Flieger 2016, 558.

¹⁷ Mieczysław Szymczak (red.). 1989. *Słownik języka polskiego PWN*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Naukowe, 578.

¹⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2004 r., I CK 484/03, OSNC 2005, Nr 4, poz. 69.

chronionych dóbr prawnych jedynie do sfery osobistych i emocjonalnych relacji człowieka do wyznawanej wiary. Marian Filar określa dobro chronione w art. 196 k.k. jako „wolność poszczególnych osób od wszelkich zachowań, które, obrażając ich uczucia religijne, stwarzają im poczucie dyskomfortu psychicznego związanego z odczuwaniem braku szacunku dla ich konfesji”¹⁹. Podobne stanowisko prezentuje J. Strzelecki, który przyjmuje, że dobrem chronionym jest zindywidualizowana wolność sumienia i wyznania i w negatywnym aspekcie odnosi się do wolności od czynów mogących wywołać dyskomfort psychiczny w sferze uczuć religijnych przez znieważenie określonego przedmiotu lub miejsca²⁰. Natalia Kłączyńska uważa, że dobrem chronionym nie są przedmioty czy miejsca kultu same w sobie, lecz „uczucia religijne konkretnych osób, zranione przez znieważające zachowanie sprawcy”²¹. W takim ujęciu dobro chronione w art. 196 k.k. nabiera charakteru wartości jedynie osobistej i indywidualnej przynależnej wierzącemu, a dodatkowo – o wyraźnym zabarwieniu emocjonalnym.

Przedstawiciele drugiego stanowiska argumentują, że rekonstrukcja przedmiotu ochrony w art. 196 k.k. nie powinna być tak wąska, gdyż nie może pomijać istoty i bogatej treści stosunku osób wierzących do sfery *sacrum* i wyznawanej wiary, którego nie sposób sprowadzać wyłącznie do odczuwanych emocji²². Wiążą przy tym ochronę uczuć religijnych z wolnością religijną, co znajduje uzasadnienie w tytule rozdziału XXIV Kodeksu karnego chroniącego wolność sumienia i wyznania, w którym umieszczony został art. 196 k.k. Zdaniem J. Wojciechowskiej przepis ten chroni „wynikającą z konstytucyjnej zasady wolności sumienia i wyznania ideę wolności przekonań (uczuć) obywateli w sprawach wiary będącą wyrazem tolerancji światopoglądowej państwa zachowującego neutralność w sprawach religii i przekonań”²³. Włodzimierz Wróbel uważa, iż w art. 196 k.k. chronione jest „wynikające z wolności religijnej prawo do ochrony uczuć religijnych”²⁴. Taki pogląd wyraził również Sąd Najwyższy

¹⁹ Filar 2010, 933.

²⁰ Zob. Strzelecki 2012, 483–484.

²¹ Kłączyńska 2014, 508.

²² Zob. Wiak 2017, 444.

²³ Wojciechowska 2012, 559.

²⁴ Wróbel 2006, 584.

w uchwale z dnia 29 października 2012 r.²⁵ Sławomir Hyps za dobro chronione uznaje „pewien stosunek (przede wszystkim emocjonalny) określonej grupy osób do wyznawanej przez siebie wiary przejawiający się także w prawie do ochrony szacunku wobec wyznawanych przez nią wartości oraz miejsc i przedmiotów otaczanych czcią i poważaniem”²⁶. Wojciech Janyga przyjmuje, że ochronie podlega relacja człowieka do *sacrum* we wszystkich jej wymiarach – nie tylko emocjonalnym, ale również intelektualnym i wolitywnym²⁷.

To drugie, prezentowane wyżej, szerokie ujęcie przedmiotu ochrony z art. 196 k.k. wydaje się być trafne. Po pierwsze, zapewnia adekwatną ochronę wolności sumienia i wyznania, stanowiącej istotną wartość konstytucyjną. Po drugie, przeciwko stanowiskom redukującym dobro chronione w art. 196 k.k. jedynie do dóbr osobistych i indywidualnych – wyrażających się w emocjonalnym stosunku osób do wyznawanej wiary – przemawiają wyniki wykładni językowej. Pod pojęciem „uczuć religijnych” dopuszcza ona rozumienie wielowymiarowego stanu psychicznego odzwierciedlającego stosunek człowieka do otaczającego świata, do innych ludzi i do siebie samego, wynikający z wyznawanej wiary. Można zatem zaaprobować stanowisko, że w art. 196 k.k. chroniona jest „swoboda przyjmowania i wyznawania danej religii w wolności od zachowań znieważających przedmioty lub miejsca, z którymi treści danej religii ściśle się wiążą”²⁸.

Na potrzeby analizy normatywnej przestępstwa określonego w art. 196 k.k. należy zauważyć, że karalność zachowania sprawcy, który obraża uczucia religijne innych osób, została ograniczona do dwóch sytuacji: znieważenia publicznie przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych. Ma to oczywiste konsekwencje w postaci wyłączenia poza zakres karalności takich zachowań, które potencjalnie mogą godzić w uczucia innych osób związane z wyznawaną przez nich religią, lecz nie odnoszą się do wskazanych w przepisie przedmiotów lub miejsc. Poza zakresem przestępstwa z art. 196 k.k. pozostają zachowania obraźliwe, lecz nie mające

²⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 października 2012 r., I KZP 12/12, OSNKW 2012, Nr 11, poz. 112.

²⁶ Hyps 2021, 1170–1171.

²⁷ Zob. Janyga 2013, 592.

²⁸ Tamże.

charakteru publicznego znieważenia przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych.

2. Przedmiot czci religijnej

Wśród elementów składających się na całościowy opis przestępstwa z art. 196 k.k. najwięcej kontrowersji wydaje się budzić znaczenie wyrażenia „przedmiot czci religijnej”. Nie powinno ulegać wątpliwości, że pod tym pojęciem należy rozumieć każdy przedmiot uznawany za taki przez wyznawców określonej religii. Jego szczególny charakter wynika bowiem z treści tej religii, jej doktryny i dogmatów oraz stosunku wiernych do przypisywanego mu znaczenia²⁹. Przedmiotem czci religijnej może być w związku z tym przykładowo: krzyż, gwiazda Dawida, hostia, obrazy i wizerunki świętych, księgi będące źródłem dogmatów, praw i obowiązków religijnych³⁰.

Szczegółowa wykładnia, czym jest przedmiot czci religijnej jako element struktury analizowanego przestępstwa, nie jest wcale oczywista i jednoznaczna. Z literalnego brzmienia art. 196 k.k., zwłaszcza w początkowym okresie obowiązywania Kodeksu karnego z 1997 r., przedstawiciele doktryny wyprowadzali wniosek, że skoro zachowanie sprawcy jest wymierzone w „przedmiot”, to zachodzi konieczność traktowania przedmiotu czci religijnej jako materialnej „rzeczy” w rozumieniu prawa cywilnego. W konsekwencji J. Wojciechowski twierdził, że przepis nie dotyczy „podmiotu” kultu, czyli nie obejmuje np. odpowiedzialności za obrazę Boga, jeśli nie łączy się ona ze znieważeniem jakiegoś konkretnego przedmiotu czy miejsca³¹. Podobnie przyjmował A. Wąsek, chociaż takie rozwiązanie uważał za „paradoksalne”³². Współcześnie dominuje jednak pogląd, że termin ten interpretować należy szeroko, tj. również w kategoriach obiektu czyjegoś zainteresowania lub uczuć. Z tego względu przedmiotem czci religijnej będzie również Bóg (lub bóstwo), postrzegany w każdej religii jako święty, godzien szacunku, poważania i uwielbienia, przez co staje się przedmiotem

²⁹ Zob. Makarska 2005, 181.

³⁰ Zob. Paprzycki 2015, 116 i cytowana tam literatura.

³¹ Zob. Wojciechowski 1997, 340; podobnie: Górniok 2001, 117; Filar 2010, 933.

³² Wąsek 2003, 214.

czci religijnej³³. Za taką interpretacją wydaje się jednoznacznie przemawiać reguła *a minori ad maius*. Skoro bowiem ustawodawca chroni stosunek do materialnych wyrazów podmiotu kultu, to tym bardziej ochronie powinny podlegać relacje skierowane wobec jego osoby – podmiotu³⁴. Uzasadniając takie twierdzenie, wskazuje się, że z punktu widzenia celu zamieszczenia analizowanego przepisu (art. 196 k.k.) w ustawie karnej trudno byłoby zaaprobować sytuację, w której karalne byłoby znieważanie przedmiotów materialnych związanych z religią, a nie samego nadprzyrodzonego bóstwa – czczonego przez jego wyznawców. W takim zestawieniu przedmiot materialny ma bowiem jedynie znaczenie uzupełniające lub pomocnicze. Celem art. 196 k.k. jest tymczasem ochrona uczuć religijnych wyznawców, a nie samego przedmiotu czci religijnej. Uczucia te wiążą się natomiast przede wszystkim z samym obiektem kultu³⁵. Co więcej, wskazuje się także, że termin „przedmiot czci religijnej” został odpowiednio doprecyzowany w doktrynie prawa karnego – przy uwzględnieniu kontekstu normatywnego. Ma on jasne i ugruntowane znaczenie i nie ulega wątpliwości, że rozumienie przedmiotu czci religijnej w odniesieniu do religii powszechnie wyznawanych w danym kręgu kulturowym jest dookreślone w odczuciu społecznym – na płaszczyźnie językowej³⁶. Na marginesie należy zaznaczyć, że poza samą osobą Boga lub bóstwa, wśród innych przedmiotów czci religijnej, niebędących rzeczami w rozumieniu prawa cywilnego, lecz podlegającymi ochronie na gruncie art. 196 k.k., wymienić należy m.in. imiona świętych, rytuały lub słowa mające charakter sprawowania sakramentów itp.³⁷

Biorąc pod uwagę powyższe ustalenia, należy zwrócić uwagę, że przedmiot czci religijnej posiada dwie sfery podlegające ochronie: materialną (ograniczoną substancją tego przedmiotu, jego kształtem, wyglądem, formą itd.) oraz metafizyczną – duchową (związaną z treścią, symboliką, istotą uzewnętrzniania wyznawanej przez siebie religii i chwały oddawanej Bogu lub bóstwom). Przyjmując, że dobrem chronionym na gruncie

³³ Zob. Dziwisz 2019, 153; Stanisław 2020, 122–123.

³⁴ Zob. szerzej Paprzycki 2008, 82–83; Wiak 2017, 447.

³⁵ Zob. Paprzycki 2008, 83.

³⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 października 2015 r., SK 54/13; zob. także Zieliński 2017, 249 i nast.; Skwarzyński 2016, 115 i nast.

³⁷ Zob. Wojciechowska 2012, 603; Gądzik 2021a, 20.

art. 196 k.k. jest kompleksowa ochrona uczuć religijnych osób wierzących, oba wskazane aspekty przenikają się wzajemnie, a co za tym idzie – traktować je należy w sposób integralny. Wobec tego – ustalając, czy sprawca czynu zrealizował swoim zachowaniem znamiona tego przestępstwa – nie należy ograniczać się jedynie do fizycznej, zewnętrznej i widzialnej formy oddziaływania na przedmiot kultu religijnego jako na rzecz materialną. Istotne jest bowiem to, jaki stosunek osoby wierzące będą miały do tego rodzaju ingerencji i w jaki sposób zachowanie sprawcy będzie wpływało na ich uczucia religijne.

Warto również dodać, że pomimo szerokiego rozumienia przedmiotu uczuć religijnych, zakres tego pojęcia nie jest nieograniczony. W doktrynie jednoznacznie wskazuje się bowiem, że nie można traktować jako przedmiotu czci religijnej osób duchowych (np. księdza, popa, imama itd.) – nawet w przypadku, gdy osoby te cieszą się estymą czy pewną formą czci i uwielbienia ze strony osób wiernych. Ochrona tych osób realizuje się jedynie na gruncie przepisów dotyczących ochrony czci człowieka przed znieważeniem (art. 216 k.k.). Motywacja sprawcy nie ma w tym przypadku znaczenia, nawet gdyby wiązała się ona z chęcią obrazy uczuć religijnych innych osób³⁸. Nie wypełnia również znamion czynu z art. 196 k.k. krytyka przekonań religijnych, krytyka określonej wspólnoty religijnej czy sposobu jej funkcjonowania, w tym głoszonych przez nią poglądów³⁹.

3. Obraza uczuć religijnych

Wyrażenie „publiczne znieważenie przedmiotu czci religijnej” zostało wkomponowane w szczegółowy opis przestępstwa z art. 196 k.k., z którego treści w pierwszej kolejności wynika warunek, aby takie zachowanie prowadziło do obrazy uczuć religijnych. Pod tym pojęciem należy rozumieć

³⁸ Jeżeli powodem znieważenia osoby duchowej będzie jednak jej przynależność, m.in. wyznaniowa, sprawca tego czynu może zostać pociągnięty do odpowiedzialności na gruncie art. 257 k.k. Zgodnie z tym przepisem, kto publicznie znieważa grupę ludności albo poszczególną osobę z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów narusza nieetykalność cielesną innej osoby, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. W tym przypadku powodem zachowania sprawcy jest jednak nie tyle chęć obrazy cudzych uczuć religijnych, co szeroko pojęta nietolerancja.

³⁹ Zob. Sobczak 2021; Kroczyk 2014, 81; Gądzik 2021a, 20–21.

negatywną reakcję, która wykracza poza krytyczną ocenę określonego poglądu lub wypowiedzi dotyczącej przedmiotu czci religijnej. Niezbędna jest przy tym weryfikacja, czy reakcja ta pozostaje powiązana z wartościami o charakterze religijnym. Określony znak lub przedmiot mogą być bowiem uznawane również za symbole tożsamości konkretnej grupy lub symbole narodowe. W takiej sytuacji nie dojdzie jednak do obrazy „uczuć religijnych”, lecz uczuć odmiennego rodzaju (np. narodowych)⁴⁰.

Z treści art. 196 k.k. wynika, że określone w nim przestępstwo ma charakter powszechny. Jego sprawcą może więc być każda osoba zdolna do zawinienia, niezależnie od szczególnych cech osobistych, jakie można jej przypisać. Nie podlega również dyskusji, że pokrzywdzonymi przestępstwem z art. 196 k.k. mogą być wyłącznie osoby wierzące⁴¹. Ochroną na gruncie tego przepisu nie są natomiast objęte uczucia ludzi niewierzących, które wynikają z ich bezwyznaniowości. Nie powinno bowiem budzić wątpliwości, że uczucia religijne są integralnie powiązane właśnie z wiarą człowieka, nie zaś z innymi aspektami jego życia emocjonalnego i wewnętrznymi przekonaniami⁴².

Omawiany czyn jest przestępstwem, które można popełnić wyłącznie umyślnie – z zamiarem bezpośrednim lub ewentualnym⁴³. Poza zakresem karalności pozostają wszelkie czyny nieumyślne, podjęte z lekkomyślności lub niedbalstwa. Oznacza to, że sprawca poniesie odpowiedzialność nie tylko, gdy chce znieważyć przedmiot czci religijnej w celu obrazy cudzych uczuć religijnych, ale również, gdy przewiduje, że jego zachowanie może wywołać takie następstwo, a jednak na to się godzi. Taki pogląd, dopuszczający odpowiedzialność za popełnienie czynu nie tylko z zamiarem bezpośrednim, ale również z zamiarem ewentualnym, przyjmuje wielu przedstawicieli piśmiennictwa, m.in. J. Wojciechowski⁴⁴, M. Filar⁴⁵,

⁴⁰ Zob. Wróbel 2006, 643.

⁴¹ Dla realizacji znamion czynu z art. 196 k.k. nie ma znaczenia, czy sprawca znieważył uczucia religijne jednej osoby czy też większej liczby osób. Przyjmuje się bowiem, że liczba mnoga, pojawiająca się w dyspozycji tego przepisu, ma charakter wyłącznie stylistyczny. W związku z tym również obraza uczuć religijnych pojedynczej osoby może prowadzić do odpowiedzialności karnej na gruncie wspomnianego przepisu, zob. Wróbel 2006, 643; odmiennie Filar, Berent 2016, 1204. Zob. Gądzik 2021a, 22.

⁴² Zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 października 2012 r., I KZP 12/12.

⁴³ Zob. Wojciechowski 1997, 340.

⁴⁴ Zob. Filar 2010, 1173.

S. Hypś⁴⁶, E. Kruczoń⁴⁷, Ł. Pohl i S. Czepita⁴⁸. Powyższe wynika z literalnego brzmienia art. 196 k.k., zgodnie z którym czynność sprawcza polega na „znieważaniu” lub „obrażaniu”. Zgodnie ze słownikowymi definicjami tych zachowań, mogą mieć one miejsce nie tylko poprzez dokonanie czynności wynikającej z chęci znieważenia lub obrażenia, ale również przez zachowanie nieintencjonalne⁴⁹. Karalne znieważenie może więc stać się skutkiem ubocznym, do którego sprawca nie dąży ani mu na nim nie zależy⁵⁰. Odnosząc należy, że w literaturze przedmiotu spotkać można również poglądy, według których odpowiedzialność sprawcy jest ograniczona tylko do działania z zamiarem bezpośrednim, co ma wynikać z posłużenia się przez ustawodawcę czasownikami intencjonalnymi „obrażać” i „znieważać”⁵¹.

Czynność sprawcza, określona jako „znieważenie”, może przybrać różne formy. Pomimo oczywistych skojarzeń, nie jest ona ograniczona wyłącznie do zniewagi słownej. Może polegać także na stosowaniu obelżywych gestów, słowa pisanego i śpiewanego, happeningów, tworzeniu materiałów audiowizualnych lub instalacji, które zawierają obraźliwe treści z udziałem przedmiotu kultu, parodiujących obrzędy itd.⁵² Przejawem znieważenia może być samo zniszczenie przedmiotu czci religijnej lub takie jego przekształcenie, któremu można przypisać treść znieważającą. W ten sposób ujawnia się dwupłaszczyznowa forma ochrony przedmiotu czci religijnej przed zachowaniami znieważającymi. Z jednej bowiem strony, dyspozycją przepisu z art. 196 k.k. objęte zostały wszelkie zachowania wymierzone w integralność samego przedmiotu kultu religijnego, ujmowaną w sposób fizyczny – materialny (tj. w jego kształt, formę, widoczny obraz). Sprawca niszczy wówczas lub przerabia przedmiot czci religijnej, a efekt jego działania należy ocenić jako obraźliwy, profanujący, wyrażający pogardę. Z drugiej natomiast strony, ochronę przedmiotu czci religijnej przed

⁴⁶ Zob. Hypś 2021, 941.

⁴⁷ Zob. Kruczoń 2011, 56.

⁴⁸ Zob. Pohl, Czepita 2012, 73.

⁴⁹ Zob. szerzej: Pohl, Czepita 2012, 73 i nast.; Pohl, Czepita 2014, 131 i nast.

⁵⁰ Zob. Wiak 2017, 449; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 października 2012 r., I KZP 12/12.

⁵¹ Zob. Wojciechowska 2012, 561; Górniok 2001, 117; Filar 2010, 177. Do takich samych wniosków co do ograniczenia zakresu karalności do czynów podjętych z zamiarem bezpośrednim dochodzi również J. Warylewski, podając jednak inne argumenty. Dowodzi on, że tylko taka wykładnia pozwalałaby artystom na podejmowanie ryzyka związanego z ich twórczością w takiej postaci, że skutki ich działalności mogą być oceniane negatywnie przez prawo karne, zob. Warylewski 2005, 377.

⁵² Zob. Budyn-Kulik 2014, 102; Hypś 2021, 1171; Kłaczynska 2014, 510.

znieważeniem odnieść należy także do treści i przesłania, jakie przypisuje się jego istocie lub symbolice. Wiąże się ona bowiem ze szczególną treścią, pozostającą w ścisłym powiązaniu z uczuciami religijnymi wyznawców danej religii. Z tego względu znieważenie przedmiotu kultu religijnego będzie miało miejsce także wówczas, gdy zachowanie sprawcy jest wymierzone w aspekt symboliczny – metafizyczny, charakterystyczny dla przedmiotów czci religijnej. To właśnie w nim wyraża się bowiem *de facto* istota kultu religijnego – oddawanie czci bóstwu, osobie czy rzeczy mającej związek z bóstwem lub traktowanej w sposób zbliżony do ubóstwienia⁵³.

Oczywistym jest, że dla pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności na gruncie art. 196 k.k. konieczne jest wykazanie, że jego zachowanie rzeczywiście miało charakter znieważający (tj. profanujący, bezczeszczący lub hańbiący⁵⁴) dany przedmiot czci religijnej. Dla takiej oceny należy zastosować miernik obiektywny. Samo subiektywne przekonanie pokrzywdzonego wynikające z poczucia obrazy jego uczuć religijnych, mimo że niewątpliwie powinno być brane pod uwagę, jest jednak niewystarczające. Przyjmuje się zatem, że niezależnie od tego, czego dotyczy znieważenie, w każdym przypadku zachowanie sprawcy powinno być oceniane w oparciu o kryteria obiektywne – okoliczności czasu i miejsca popełnienia czynu, jak również kryteria właściwe dla danej społeczności, regionu czy środowiska⁵⁵. W orzecznictwie podkreśla się, że przypisanie danemu zachowaniu charakteru znieważającego powinno nastąpić po uwzględnieniu społecznych norm kulturowo-obyczajowych oraz przyjętych kryteriów oceny⁵⁶. Jako modelowy wzorzec przyjmuje się wobec tego osobę przeciętnego członka danej grupy wyznaniowej⁵⁷.

W kontekście tym konieczne staje się zwrócenie uwagi na kanon, w którym funkcjonują przedmioty kultu religijnego. Każda wspólnota religijna posiada bowiem przyjętą i dopuszczalną dla nich formułę. Ma ona wyrażać istotę tego, co stanowi przedmiot kultu religijnego – przede wszystkim umożliwiając wiernym oddawanie należnej czci. Na powyższy kanon

⁵³ Zob. „Kult”. W: *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/kult;5444865.html> [dostęp: 15.05.2022].

⁵⁴ Zob. „Znieważać”. W: *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/zniewazac;5531128.html> [dostęp: 15.05.2022].

⁵⁵ Zob. Sosnowska 2004; Kłaczyńska 2014, 511.

⁵⁶ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 1993 r., III KRN 24/92, *Legalis* nr 27994.

⁵⁷ Krajewski 2008, 72; Kruczoń 2011, 44.

składa się zwykle wieloletnia (a niejednokrotnie wielowiekowa) tradycja, kultywowana wśród wyznawców danej religii, która określa np. sposób przedstawiania bóstwa lub osób świętych czy odprawiania pewnych obrzędów lub wyznacza formę i kształt przedmiotów rytualnych. Wiąże się z nią również ustalona symbolika, niepozostawiająca zwykle zbyt wiele miejsca na swobodną interpretację zastosowanych elementów. Jest ona często ugruntowana w dogmatyce danego wyznania, jego historii oraz przyjętych elementach liturgiczno-rytualnych. Z tego względu ingerencja w tak ukształtowaną jej integralność może wiązać się z realizacją znamion przestępstwa z art. 196 k.k. Będzie to dotyczyło przede wszystkim dodawania motywów, symboli lub elementów, które pozostają w sprzeczności z wartościami uznawanymi przez wyznawców określonej religii lub niezgodnymi z jej doktryną.

Istotny jest w tym przypadku również kontekst i zwyczajowo przyjmowane znaczenie dodawanych treści oraz sposób posłużenia się nimi w stosunku do przedmiotu kultu religijnego. W zestawieniu z symboliką religijną mogą one bowiem prowadzić do zniekształcenia przesłania przypisywanego przedmiotowi kultu religijnego, skutkując nie tylko krytyką, ale *de facto* ośmieszeniem wyznawanych wartości, prowokacją, obrażeniem lub wywołaniem oburzenia wśród członków danego związku wyznaniowego. Podobnie interpretować należy zachowania polegające na przerabianiu i zniekształcaniu oryginalnej formy przedmiotu kultu religijnego lub usuwaniu z niej tych elementów, których brak będzie uznany za formę bluźnierstwa.

Biorąc pod uwagę, że czyn z art. 196 k.k. może zostać popełniony również z zamiarem ewentualnym, należy przyjąć, że opisane powyżej formy ingerencji w integralność przedmiotu kultu religijnego, a zwłaszcza w jego symbolikę, mogą wiązać się z realizacją znamion tego przestępstwa. Jeżeli bowiem sprawca, oddziałując w określony sposób na przedmiot kultu religijnego, ma świadomość i godzi się na to, że efekt jego zachowania może ubocznie wywołać w wyznawcach danej religii zgorszenie, oburzenie lub obrazę – biorąc pod uwagę wyznawane przez nich wartości i przestrzegane zasady – powinien ponieść odpowiedzialność za taki czyn. Wydaje się, że

nie ma w tym przypadku znaczenia, że zasadniczym celem sprawcy było wyrażenie innego, istotnego jego zdaniem przesłania⁵⁸.

Do znamion przestępstwa z art. 196 k.k. zalicza się wyłącznie czyny zrealizowane „publicznie”. Warunek ten, zgodnie z regułami wykładni systemowej, należy rozumieć tak, jak w innych przepisach, w których posłużył się nim ustawodawca (np. art. 135 § 2 k.k. i art. 216 k.k.), czyli wymagając, aby czyny te mogły zostać dostrzeżone przez większą lub bliżej nieoznaczoną liczbę osób⁵⁹. Dotyczy to przede wszystkim zachowań podjętych w miejscach publicznych, w których sprawca swoim zachowaniem obraża cudze uczucia religijne. Sprawca może wykorzystać także przekaz za pośrednictwem środków masowego komunikowania się (np. poprzez zamieszczenie określonego tekstu na publicznym profilu w mediach społecznościowych, relację na żywo w ramach otwartego streamingu, wpis na blogu lub forum internetowym, publikację artykułu w prasie, wypowiedź w telewizji lub na kanale YouTube). Nie wypełni znamion przestępstwa z art. 196 k.k. zachowanie, które nie miało charakteru publicznego, np. jeżeli miało miejsce podczas prywatnej rozmowy lub w ramach zamkniętego spotkania⁶⁰. Zgodnie z postanowieniem Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2015 r.:

Znamiona przestępstwa określonego w art. 196 k.k. wypełnia jedynie takie znieważenie przedmiotu czci religijnej, które ma miejsce publicznie. Publiczny charakter przestępstwa z art. 196 k.k. sprowadza się do tego, że znieważenie przedmiotu czci religijnej może zostać dostrzeżone przez większą lub bliżej nieokreśloną liczbę osób. Znamię publiczności nie jest spełnione, jeśli zachowanie polegające na znieważeniu zostało zarejestrowane i przekazane następnie za pośrednictwem prasy drukowanej bądź przekazu internetowego szerszej grupie osób. Osoba, która publikuje taki przekaz może natomiast wypełniać znamiona przestępstwa określonego w art. 196 k.k. W konsekwencji nie wypełnia znamion przestępstwa określonego w art. 196 k.k. zachowanie

⁵⁸ Zob. odmiennie, a z powodów wskazanych powyżej – nietrafnie: Mikołaj Małecki. 2019. „Tęczowe znieważenie Czarnej Madonny – pytania i odpowiedzi”. *Dogmaty Karnisty*, 13 maj 2019, <https://www.dogmatykarnisty.pl/2019/05/teczowe-zniewazenie-czarnej-madonny> [dostęp: 15.05.2022].

⁵⁹ Wiak 2017, 766. Pogląd taki wyraził Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 5 marca 2015 r., III KK 274/14, OSNKW 2015, Nr 9, poz. 72.

⁶⁰ Zob. Gądzik 2021b, 9–10.

adresowane do osoby lub grupy osób, które dobrowolnie wyrażają zgodę na kontakt z treściami, które mogą prowadzić do obrazu uczuć religijnych⁶¹.

4. Problem tzw. kontratypu sztuki

Odnosząc się do znamion przestępstwa obrazu uczuć religijnych, należy również wspomnieć o budzącym kontrowersje tzw. kontratypie sztuki. Zwołennicy tej konstrukcji normatywnej uznają, że w razie gdy zajdą określone jej treścią okoliczności, to skutkują one wyłączeniem bezprawności czynu sprawcy, a w konsekwencji brakiem przestępstwa. Geneza tzw. kontratypu sztuki związana jest z dążeniem do zapewnienia prawnych gwarancji swobody ekspresji artystycznej oraz wolności wypowiedzi. Niejednokrotnie odnotowywano przypadki, w których formy działalności artystycznej (muzyczne, aktorskie, wizualne itp.) były wymierzone w przedmioty czci religijnej⁶². Zdarzało się, że artyści, powołując się na kontratyp sztuki, dążyli do wykazania, że ich zachowanie nie może zostać uznane za bezprawne, gdyż ma na celu odpowiednie oddziaływanie na odbiorców, poruszenie ich i zszokowanie. Są to bowiem przymioty, które stanowią o istocie sztuki. Co więcej, za pośrednictwem dzieł sztuki mają oni możliwość wyrażania określonych poglądów i stanowisk, których wolność uzewnętrzniania jest zagwarantowana konstytucyjnie (art. 54 Konstytucji RP).

Ze względu na to, że istnienie kontratypu sztuki nie znajduje wyraźnych podstaw ustawowych, niektórzy przedstawiciele doktryny formułują swoje autorskie propozycje ustalenia jego koniecznych przesłanek. Przykładowo – J. Warylewski proponuje uwzględnić trzy okoliczności. Wymaga on, aby: 1) sprawca czynu był artystą, 2) w efekcie jego zachowania powstało lub zostało przedstawione dzieło o charakterze artystycznym, i dodatkowo,

⁶¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2015 r., III KK 274/14.

⁶² Przykładowo – w 2001 r. D. Nieznalska stworzyła instalację pt. *Pasja*, na którą składały się dwa elementy: film wideo, który przedstawiał ćwiczącego na siłowni mężczyznę oraz metalowy krzyż zawieszony na łańcuchu, w który zostało wkomponowane zdjęcie męskich genitaliów, zob. Karol Sienkiewicz. 2011. „Dorota Nieznalska Pasja”. Culture.pl, marzec 2011, <https://culture.pl/pl/dzielo/dorota-nieznalska-pasja> [dostęp: 15.05.2022]. W 2007 r. A. Darski (wokalista zespołu Behemot) w trakcie swojego koncertu podarł Biblię, zob. Marek Domagalski. 2015. „Eksces Nergala niedopuszalny, ale nie przestępstwo”. *Rzeczpospolita*, 6 marzec 2015, <https://www.rp.pl/dobra-osobiste/art4653231-ekscen-nergala-niedopuszalny-ale-nie-przestepstwo> [dostęp: 15.05.2022]; zob. także Bieczyński 2012, 264 i nast.

nie w charakterze warunku koniecznego, 3) sprawcę motywowała chęć osiągnięcia artystycznego celu. Dodaje przy tym, że wystąpienie pewnych dodatkowych okoliczności będzie jedynie wzmacniało karnoprawną ocenę konkretnego zachowania jako kontratypu sztuki (m.in. udział artysty w zinstytucjonalizowanych wystawach, festiwalach, warsztatach, poziom wykształcenia profesjonalnego)⁶³. Opisując przesłanki zastosowania takiego kontratypu sztuki, W. Cieślak i J. Postulski stwierdzają, że jego podmiotem byłby wyłącznie twórca (artysta), a rezultatem jego działalności byłoby wytworzenie dzieła. Dodatkowo artysta powinien kierować się celem artystycznym⁶⁴. Inni autorzy formułują dalsze warunki dotyczące: miejsca powstania dzieła, kręgu odbiorców oraz opinii, jaką cieszy się twórca⁶⁵.

Odnosząc się do tego zagadnienia, kontratyp sztuki należy w pierwszej kolejności zaliczyć do tzw. kontratypów pozaustawowych, które nie zostały uregulowane w aktach normatywnych o randze co najmniej ustawowej, lecz wywodzą się z poglądów wyrażonych w nauce prawa karnego lub orzecznictwie. Z tego względu część przedstawicieli doktryny nie uznaje jego wpływu na możliwość wyłączenia bezprawności czynu, powołując się na sprzeczność z zasadą trójpodziału władzy⁶⁶. Należy również pamiętać, że sam fakt, iż dana treść została ujęta w formie artystycznego wyrazu (np. filmu, ilustracji lub utworu muzycznego), nie może automatycznie eliminować sprzeczności z normą prawnokarną i społecznej szkodliwości przesłania, jakie ze sobą niesie. Podobnie Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 5 marca 2015 r. wskazał, że: „Forma artystyczna lub cel naukowy działania mającego charakter znieważający nie powodują same przez się wyłączenia odpowiedzialności karnej za obrazę uczuć religijnych bądź znieważenie publiczne przedmiotu czci religijnej”⁶⁷.

Niedopuszczalne jest również przyjęcie, że wolność wyrażania swoich poglądów (gwarantowana na podstawie art. 54 Konstytucji RP) zapewnia nieograniczoną swobodę ekspresji dowolnych treści. Zgodnie z przepisem art. 31 ust. 2 Konstytucji RP, każdy jest bowiem obowiązany

⁶³ Zob. Warylewski 2005, 378–379.

⁶⁴ Zob. Cieślak, Postulski 2012, 1073.

⁶⁵ Zob. Gardocka 2015, 24–30.

⁶⁶ Zob. Kopeć 2014, 224 i nast.; Małecki 2016, 1421 i nast.

⁶⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2015 r., III KK 274/14; zob. także Gądzik 2021b, 10–11.

do szanowania wolności i praw innych, w tym również wolności sumienia i wyznania. Za słuszny należy uznać wobec tego pogląd, zgodnie z którym

[p]omiędzy [...] prawem do ochrony uczuć religijnych a prawem do wolności słowa (wolności głoszonych poglądów) zachodzi [...] istotna interakcja, która potrzebuje wytyczenia pewnej granicy. Tą granicą jest właśnie sposób głoszenia odmiennych poglądów, który powinien dokonywać się we wzajemnym szacunku do odmienności, a nie prowadzić do ich znieważenia. Podobne kryterium obowiązuje w innych obszarach życia społecznego w sferze kultury, działań artystycznych itp.⁶⁸

W tym kontekście Sąd Najwyższy w cytowanej powyżej uchwale z dnia 29 października 2012 r. sprzeciwił się traktowaniu wolności człowieka – czy to w postaci wolności religijnej, czy też wolności wyrażania opinii, w tym również wolności artystycznej – jako nieograniczonej, granice dla niej zawsze stanowią bowiem inne wolności⁶⁹.

Zakończenie

Wykładnia przepisu z art. 196 k.k., w którym dokonano kryminalizacji zachowań prowadzących do obrazy uczuć religijnych, wywołuje liczne kontrowersje w literaturze polskiego prawa karnego i judykaturze. Sporne jest już samo pojęcie „przedmiotu czci religijnej”. Jego prawidłowa wykładnia jest o tyle istotna, że przestępstwem może być tylko taka obraza uczuć religijnych innych osób, która przybiera formę znieważenia publicznego przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych.

Zarówno interpretacja językowa oraz systemowa, jak i prokonstytucyjna, przemawiają za szerokim rozumieniem przedmiotu czci religijnej jako obiektu czyichś uczuć, kultu. Przyjąć należy, że przestępny czyn sprawcy może być skierowany nie tylko przeciwko materialnej substancji tego przedmiotu wyznaczonej jego kształtem i formą (np. zniszczenie),

⁶⁸ Hypś 2021, 1005–1006.

⁶⁹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 października 2012 r., I KZP 12/12.

lecz również przeciwko jego symbolice wyrażającej duchową (metafizyczną) treść, która może zostać na tyle zniekształcona, iż w efekcie będzie odbierana przez wierzących jako obraźliwa. Taka ocena musi uwzględniać kontekst, w jakim funkcjonuje w danej wspólnocie określona symbolika. Z zasad wiary i tradycji wynika zwykle mniej lub bardziej spójny kanon, określający sposób przedstawiania przedmiotu czci religijnej oraz formy sprawowanego kultu. Naruszyć go mogą zachowania, które będą zniekształcały lub dodawały elementy i motywy pozostające w wyraźnej sprzeczności z wartościami przyjmowanymi przez wyznawców religii lub będą niezgodne z jej doktryną. Zgodzić należy się również z tymi poglądami wyrażanymi w literaturze i judykaturze, które sprzeciwiają się tezie, jakoby sama artystyczna forma nadana przedmiotowi czci religijnej lub cel artystyczny realizowany przez sprawcę same w sobie skutkować miały wyłączeniem odpowiedzialności karnej za obrazę uczuć religijnych. Takie ujęcie zakresu ochrony na podstawie art. 196 k.k. zapewnia kompleksową ochronę uczuć religijnych, adekwatną do konstytucyjnej rangi tej wartości.

Powyższa prawidłowość pozostaje o tyle istotna, że, biorąc pod uwagę obecne tendencje, można uznać, iż polska judykatura stanie jeszcze niejednokrotnie przed dylematem ustalenia, czy konkretne zachowanie sprawcy, oskarżonego o przestępstwo z art. 196 k.k., stanowi w rzeczywistości formę obrazy cudzych uczuć religijnych, czy też mieści się w ramach prawa do wyrażania swoich poglądów.

Na zakończenie należy zaznaczyć, że – pomimo licznych kontrowersji i prób wyeliminowania z systemu prawnego przepisu art. 196 k.k. – w dalszym ciągu pojawiają się propozycje zaostreżenia obecnie obowiązujących regulacji. W kwietniu 2022 r. do Sejmu wpłynął projekt nowelizacji Kodeksu karnego⁷⁰. Zgodnie z zawartą w nim propozycją, art. 196 k.k. miałby przybrać brzmienie:

§ 1. Kto publicznie lży lub wyszydza kościół lub inny związek wyznaniowy o uregulowanej sytuacji prawnej, jego dogmaty lub obrzędy, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

⁷⁰ Projekt z dnia 11 kwietnia 2022 r., [http://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-881-2022/\\$file/9-020-881-2022.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-881-2022/$file/9-020-881-2022.pdf) [dostęp: 15.05.2022].

- § 2. Tej samej karze podlega, kto publicznie znieważa przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych.
- § 3. Jeżeli sprawca dopuszcza się czynu określonego § 1 lub 2 w czasie i miejscu odprawiania nabożeństwa lub wykonywania innego aktu religijnego lub za pomocą środków masowego komunikowania, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3⁷¹.

Powyższe rozważania świadczą o tym, że kwestia ochrony uczuć religijnych w dalszym ciągu pozostaje zagadnieniem aktualnym, związanym z koniecznością adekwatnego reagowania na społecznie szkodliwe zachowania naruszające wolność religijną innych osób i z potrzebą wyznaczenia granic swobody wyrażania swoich myśli i poglądów. Konstytucyjna ranga wartości, jaką są uczucia religijne, wymaga również wytyczenia granic, których przekroczenie wiązałoby się z odpowiedzialnością karną.

Bibliografia

- Bieczyński, Mateusz. 2012. „Wolność twórczości artystycznej a granice wolności sumienia i wyznania”. W: *Prawne granice wolności sumienia i wyznania*, red. Roman Wieruszewski, Mirosław Wyrzykowski, Lena Kondratiewa-Bryzik, 259–270. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Budyn-Kulik, Magdalena. 2014. „Znieważenie uczuć religijnych – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania”. *Prawo w Działaniu* 19: 100–137.
- Cieślak, Wojciech, Jacek Postulski. 2012. „Przestępstwo obrazy uczuć religijnych (art. 196 k.k.). Wybrane problemy w świetle teorii i praktyki sądowej”. W: *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*. T. 2, red. Piotr Kardas, Tomasz Sroka, Włodzimierz Wróbel. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Cox, Neville. 2017. „Blasphemy and Defamation of Religion Following «Charlie Hebdo»”. W: *Blasphemy and freedom of expression. Comparative, theoretical and historical reflections after the Charlie Hebdo massacre*, red. Jeroen Temperman, András Koltay, 53–84. Cambridge: Cambridge University Press.

⁷¹ Zob. Monika Sewastianowicz. 2022. „Jeszcze nie stos, ale państwo ma skuteczniej ścigać za obrażanie religii. Jest już projekt”. *Prawo.pl*, 14 kwietnia 2022, <https://www.prawo.pl/prawo/zaostrenie-odpowiedzialnosci-za-obraze-uczuc-religijnych-196-kk,514616.html> [dostęp: 15.05.2022].

- Demenko, Anna. 2016. „Wypowiedź jako czynność sprawcza – na przykładzie znieważenia przedmiotu czci religijnej”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 78(4): 137–149.
- Dziwisz, Stanisław. 2019. *Ochrona uczuć religijnych w polskim prawie karnym*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Filar, Marian. 2010. W: *Kodeks karny. Komentarz*, red. Marian Filar. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Filar, Marian, Marcin Berent. 2016. W: *Kodeks karny. Komentarz*, red. Marian Filar. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Gardocka, Teresa. 2015. „Czy w polskim prawie karnym potrzebny jest kontratyp sztuki?”. *Palestra* 1/2: 24–30.
- Gądzik, Zuzanna. 2021a. *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, Fundacja Instytut Prawa Ustrojowego, <https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2021/12/Z.-Gadzik-przestepstwa-wobec-wolnosci-sumienia-i-wyznania4.pdf> [dostęp: 15.05.2022].
- Gądzik, Zuzanna. 2021b. *Wolność religijna a granice wolności wypowiedzi*, Fundacja Instytut Prawa Ustrojowego, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2021/06/Wolnosc-religijna-a-granice-wolnosci-wypowiedzi_dr-Zuzanna-Gadzik_o.pdf [dostęp: 15.05.2022].
- Górniok, Oktawia. 2001. W: *Kodeks karny. Komentarz*. T. 3, red. Oktawia Górniok, Stanisław Hoc, Stanisław Przyjemski. Gdańsk: Arche.
- Hypś, Sławomir. 2021. W: *Kodeks karny. Komentarz*, red. Alicja Grześkowiak, Krzysztof Wiak. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Janyga, Wojciech. 2013. W: *Kodeks karny. Część szczególna*. T. 1. *Komentarz*. Art. 117–221, red. Michał Królikowski, Robert Zawłocki. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Kłaczyńska, Natalia. 2014. W: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. Jacek Giezek. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Kopeć, Mirosław. 2014. „Kontratypy pozaustawowe a zasada trójpodziału władzy”. W: *Odpowiedzialność karna artysty za obrazę uczuć religijnych*, red. Filip Ciepły, 222–230. Warszawa: Instytut na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris.
- Krajewski, Radosław. 2008. „Ochrona wolności sumienia i wyznania w świetle Kodeksu karego z 1997 r.”. *Przegląd Sądowy* 3: 65–77.
- Kroczek, Piotr. 2014. „Kaznodziejstwo w optyce polskiego prawa karnego”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 17: 71–89.
- Kruczoń, Erwin. 2011. „Przestępstwo obrazu uczuć religijnych”. *Prokuratura i Prawo* 2: 38–59.
- Makarska, Małgorzata. 2005. *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 roku*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

- Małecki, Mikołaj. 2016. „Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2015 r., III KK 274/14”. *Orzecznictwo Sądów Polskich* 10: 1418–1426.
- Paprzycki, Rafał. 2008. „Czy bluźnierca jest przestępcą? Rozważania na temat znamienia «przedmiotu czci religijnej» przestępstwa obrazy uczuć religijnych – art. 196 k.k.”. *Palestra* 5/6: 81–90.
- Paprzycki, Rafał. 2015. *Prawna ochrona wolności sumienia i wyznania*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Piórkowska-Flieger, Joanna. 2016. W: *Kodeks karny. Komentarz*, red. Tadeusz Bojarski. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Pohl, Łukasz, Stanisław Czepita. 2012. „Strona podmiotowa przestępstwa obrazy uczuć religijnych i jego formalny charakter”. *Prokuratura i Prawo* 12: 72–82.
- Pohl, Łukasz, Stanisław Czepita. 2014. „Glosa do uchwały z 29.10.2012 r., I KZP 12/12”. *Państwo i Prawo* 10: 131–140.
- Skwarzyński, Michał. 2016. „Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego w sprawie sygn. akt SK 54/13 w przedmiocie przestępstwa obrazy uczuć religijnych w świetle standardów strasburskich”. *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 8: 115–127.
- Sobczak, Jacek. 2021. W: *Kodeks karny. Komentarz*, red. Ryszard Stefański. Warszawa: Legis/el.
- Sosnowska, Małgorzata. 2004. „Uwagi o relacji między znieważeniem z art. 216 § 1 a innymi postaciami znieważenia w kodeksie karnym”. *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego* 15: 159–181.
- Stanisz, Piotr. 2020. *Religion and law in Poland*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.
- Strzelecki, Jakub. 2012. „Kryminalizacja obrazy uczuć religijnych – analiza krytyczna”. W: *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*. T. 1, red. Andrzej Adamski i in., 476–489. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Warecka, Katarzyna. 2019. *Matka Boska w tęczowej aureoli. Trybunał w Strasburgu o ochronie uczuć religijnych obywateli w prawie karnym*. LEX/el.
- Warylewski, Jarosław. 2005. „Pasja czy obraza uczuć religijnych? Spór wokół art. 196 Kodeksu karnego”. W: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. Leszek Leszczyński, Edward Skrętowicz, Zbigniew Hołda, 367–381. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wąsek, Andrzej. 2003. „Ochrona uczuć religijnych w prawie karnym”. W: *Prawo wyznaniowe*, red. Henryk Misztal, Piotr Stanisz, 25–52. Lublin–Sandomierz: Towarzystwo Naukowe KUL, Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu.

- Wiak, Krzysztof. 2017. „Kryminalizacja obrazy uczuć religijnych w polskim prawie karnym”. W: *Pecunia servire debet sed non regere. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Stanisławowi Dubielowi*, red. Krzysztof Wiak, Paweł Kaleta, 441–452. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Wojciechowska, Janina. 2012. W: *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. Jarosław Warylewski. Seria: System Prawa Karnego 10. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Wojciechowski, Janusz. 1997. *Kodeks karny. Komentarz i orzecznictwo*. Warszawa: Librata.
- Wróbel, Włodzimierz. 2006. W: *Kodeks karny. Część szczególna*. T. 2. *Komentarz do art. 117-277 K.K.*, red. Andrzej Zoll. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Zieliński, Sebastian. 2017. „Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 października 2015 r. (sygn. akt SK 54/13)”. *Przegląd Sejmowy* 1: 249–255.